

Рецензія

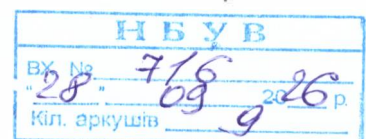
на дисертацію **Волошина Дмитра Андрійовича**
«Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в
умовах суспільних криз (2014-2026 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Актуальність теми дисертаційного дослідження Затребуваність дисертаційних розвідок Д. А. Волошина обумовлена потребою фахового осмислення стійкості української бібліотечної системи в кризових умовах. Для нашої держави це питання є критично важливим, зважаючи на ланцюг суспільно-політичних і кризових потрясінь останнього десятиліття. Ці обставини самі по собі суттєво змінили умови функціонування бібліотек і додатково посилюються загальносвітовими тенденціями стрімких трансформацій інформаційного та соціокультурного простору, що спонукають до перегляду традиційної парадигми бібліотечної справи та виявлення гнучких інструментів, що забезпечують безперервність її функціонування у нестабільних умовах.

Ключовий науковий інтерес становить досвід протидії бібліотек різнотипним викликам та оцінка його потенціалу для майбутнього розвитку бібліотечної справи. Визначені у праці хронологічні рамки охоплюють період від викликів 2014 року, включають період локдаунів та інших негативних факторів під час повномасштабного протистояння російському агресору до сьогодення. Це дозволило автору дослідити трансформацію адаптивних методик у динаміці, зокрема простежити, як цифрові та дистанційні практики, напрацьовані за часів пандемії, було пристосовано до умов війни.

Наявний науковий доробок засвідчує значну увагу дослідників до окремих аспектів функціонування бібліотек у кризових умовах. Водночас комплексне узагальнення адаптивних практик українських бібліотек у

межах тривалого хронологічного періоду, з урахуванням їхньої наступності, трансформації та розширення соціокультурних функцій, залишається недостатньо систематизованим. Саме це, на нашу думку, додатково актуалізує обрану автором проблематику та визначає важливість дослідження адаптивних стратегій і практик українських бібліотек в умовах суспільних криз.

Наукова новизна, достовірність та обґрунтованість результатів дослідження Волошина Дмитра Андрійовича на тему «Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в умовах суспільних криз (2014–2026 рр.)» розкриваються через комплекс теоретичних, методологічних та емпіричних положень, представлених у дисертаційній роботі.

Дослідження має послідовну структуру, яка відповідає визначеній меті та поставленим завданням. Автором сформовано теоретико-методологічну основу роботи та використано систему наукових підходів, серед яких системний, історіографічний, компаративний та емпірико-соціологічний. Їх поєднання дозволило розглянути зміни у функціонуванні бібліотек у зв'язку із суспільно-політичними та соціокультурними процесами, що відбувалися в Україні протягом досліджуваного періоду.

Результати дисертаційної роботи отримали належне наукове висвітлення та апробацію. Основні положення дослідження представлено у 16 опублікованих працях здобувача, з-поміж яких 4 статті у фахових виданнях України, 2 праці у зарубіжних наукових часописах та 8 апробаційних публікацій за результатами участі у міжнародних та всеукраїнських конференціях у Києві, Одесі та Ужгороді.

Окремої уваги заслуговує опрацювання автором понятійно-категоріального апарату дослідження. У роботі уточнено та обґрунтовано зміст понять «адаптивні бібліотечні механізми», «інформаційна стійкість», «бібліотерапія» та «медіаграмотність» з урахуванням особливостей діяльності бібліотек у кризових умовах. Визначення основних категорій дослідження дає можливість послідовно розкрити зміст адаптаційних

процесів бібліотечних установ у визначений період, зробити певний внесок у розвиток бібліотекознавчої терміносистеми.

Цікавим є звернення дисертанта до історичного досвіду функціонування українських бібліотек кінця XIX – першої половини XX ст. Автор розглядає практики роботи бібліотек в умовах епідемій, Першої та Другої світових війн, діяльності таборів інтернованих та Ді-Пі, що дозволило розширити часові межі аналізу адаптаційних процесів та простежити їх окремі прояви в різні історичні періоди. У сучасному контексті розглянуто також питання кібербезпеки, захисту цифрових ресурсів та розвитку медіаграмотності як напрямів діяльності бібліотек в інформаційному середовищі.

Наукова новизна роботи пов'язана з розробленням авторського підходу до розгляду адаптивних механізмів бібліотечної діяльності в умовах суспільних криз 2014–2026 рр. На основі проведеного аналізу автор простежує повторюваність окремих способів реагування бібліотек на кризові обставини та їх подальше використання в інших умовах. Це дає можливість розглядати досвід бібліотек періоду пандемії COVID-19 як один із чинників формування практик роботи в умовах повномасштабної війни.

Практичний та емпіричний аспекти роботи доповнюються дослідженням діяльності бібліотек різних типів із використанням користувачецентричного підходу. Окремо проаналізовано досвід релокованих бібліотек закладів вищої освіти. Важливим складником дослідження є проведене автором опитування українських військовослужбовців, визволених із російського полону. Для його проведення було розроблено анкету, що складається з 6 тематичних блоків і 27 питань. Отримані матеріали дали змогу визначити роль книги та читачьких практик у підтриманні ідентичності та психоемоційної стійкості цієї категорії респондентів.

На основі узагальнення результатів дослідження дисертантом визначено напрями подальшого розвитку бібліотечних установ в умовах

кризових ситуацій. Практичні рекомендації стосуються посилення міжінституційної взаємодії, створення безбар'єрного бібліотечного середовища та розвитку бібліотерапевтичних програм, орієнтованих на ветеранів, військовослужбовців, ВПО та членів їхніх родин.

Таким чином, наукові положення, висновки та практичні пропозиції, представлені в дисертаційній роботі, мають належне обґрунтування, спираються на використану автором джерельну та статистичну базу, узгоджуються з визначеними метою і завданнями дослідження та підтверджують його наукову і практичну цінність.

Практичне значення одержаних результатів обумовлена можливістю імплементації висновків дослідження у практику роботи бібліотек з метою підвищення їхньої стійкості до безпекових та соціально-політичних викликів. Запропоновані автором орієнтири роботи з вразливими верствами населення (зокрема ветеранами, внутрішньо переміщених осіб, звільненими з полону військовими, біженцями) створює вагоме підґрунтя для розширення форматів обслуговування, методичних розробок та соціальних проєктів.

Особливу вагу для бібліотечної справи мають підсумки опитування колишніх військовополонених щодо ролі читання у збереженні ментального здоров'я та ідентичності. Отриманий емпіричний матеріал дає змогу працювати над інструментарієм бібліотерапії та соціокультурної реабілітації воїнів і цивільних, які зазнали впливу екстремальних умов.

Науково-практичні напрацювання дисертації також становлять інтерес для викладачів і науковців профільних закладів вищої освіти, які готують фахівців з бібліотечної, інформаційної, архівної справи та культурології.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота, що має загальний обсяг 280 сторінок, зокрема 203 сторінки основного тексту, складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, поділених на 9

підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 371 найменування, та 2 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади та понятійна база дослідження адаптивних практик бібліотек в умовах суспільних викликів» розглянуто теоретичні та методологічні засади дослідження, проаналізовано історіографію проблеми та систематизовано понятійно-категоріальний апарат. Автором опрацьовано наукові праці, присвячені функціонуванню бібліотек у кризових умовах, цифровій трансформації бібліотечної діяльності, роботі бібліотек під час пандемії COVID-19, історичному досвіду їх функціонування в умовах збройних конфліктів XX ст., а також адаптації бібліотек до викликів російсько-української війни з 2014 року. У підрозділі 1.2 охарактеризовано методологічні засади дослідження, зокрема системний, історіографічний та історико-порівняльний підходи, соціологічні методи та аналітико-оглядовий метод. Представлена у роботі понятійна база відповідає визначеним завданням та дозволяє розглянути основні аспекти досліджуваної проблеми.

Розділ 2 «Суспільно-політичні виклики як чинник трансформації діяльності бібліотек» присвячено розгляду особливостей функціонування бібліотек у різні періоди суспільних криз та збройних конфліктів. Матеріал розділу систематизовано за хронологічно-тематичним принципом. У підрозділі 2.1 розглянуто історичний досвід функціонування бібліотек під час криз і збройних конфліктів XIX–XX ст. У підрозділі 2.2 висвітлено діяльність бібліотек в умовах початку російської агресії у 2014–2022 рр. Підрозділ 2.3 присвячено організаційно-технологічним змінам у діяльності бібліотек в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією COVID-19. У підрозділі 2.4 розглянуто

особливості функціонування бібліотек, збереження фондів та організації роботи в умовах повномасштабного вторгнення.

Окремої уваги заслуговує проведений автором аналіз взаємозв'язку між досвідом бібліотек періоду пандемії COVID-19 та подальшими змінами у їхній діяльності після початку повномасштабного вторгнення. Розглянуто, яким чином напрацьовані в умовах карантинних обмежень організаційні та технологічні рішення використовувалися в нових безпекових умовах. Висвітлені у розділі питання збереження бібліотечних фондів і культурної спадщини, забезпечення безперервності роботи та реагування на безпекові загрози стали основою для подальшого розгляду функціональних змін бібліотек у третьому розділі.

У третьому розділі «Функціональна трансформація українських бібліотек в системі забезпечення суспільної стійкості» розглянуто основні напрями розвитку соціальних функцій бібліотек в умовах суспільних криз. У підрозділі 3.1 висвітлено діяльність бібліотек, спрямовану на соціальну адаптацію, реінтеграцію та підтримку ВПО, ветеранів, військовослужбовців, членів їхніх родин та біженців. У підрозділі 3.2 розглянуто механізми забезпечення безперервності освітнього, наукового та культурного процесів, зокрема на прикладі діяльності бібліотек тимчасово переміщених закладів вищої освіти. Підрозділ 3.3 присвячено питанням інформаційної, ментальної та психологічної стійкості, зокрема протидії дезінформації, розвитку медіаграмотності, застосуванню бібліотерапевтичних практик та вивченню читацьких практик в умовах війни.

Проведений у третьому розділі аналіз дозволив автору визначити напрями подальшого розвитку бібліотечних послуг та розширення соціокультурної діяльності бібліотек. Акцентування уваги на таких аспектах роботи бібліотек з користувачами, як медіаграмотність, інформаційна безпека, бібліотерапія та читацькі практики, дає можливість розглянути сучасну бібліотеку не лише як інформаційну установу, а й як простір соціокультурної взаємодії в умовах суспільних криз.

Загалом структура дисертаційної роботи відповідає логіці проведеного дослідження: від розгляду теоретико-методологічних засад та історіографії проблеми автор переходить до аналізу діяльності бібліотек у різні періоди суспільних криз, а далі – до визначення напрямів їх функціональної трансформації. Поєднання історичного аналізу, дослідження сучасної бібліотечної практики та соціокультурного підходу дозволило комплексно розглянути адаптаційні процеси в діяльності українських бібліотек та сформулювати відповідні практичні пропозиції.

Оцінюючи дисертаційне дослідження Волошина Дмитра Андрійовича на тему «Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в умовах суспільних криз (2014–2026 рр.)» як самостійне, логічно завершене і таке, що має теоретичне значення та практичну цінність, варто висловити деякі **зауваження та пропозиції**.

Так, на нашу думку, розкриваючи окремі питання дисертації у Розділі 2, варто було б розглянути у відповідному контексті й матеріали дослідження бібліотек та архівів, знищених у XX столітті, здійсненого 1996 року в межах програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» IFLA у співпраці з ІСА (результати опубліковано Гансом ван дер Ховеном та Джоан ван Альбада під назвою «Втрачена пам'ять»), де наведено жакливу статистику втрачених фондів у результаті природних катаклізмів, агресивної політики та війн. Також було б доречно представити аналіз негативного впливу воєнних дій на бібліотеки у публікації Д. Хасенай і М. Крталіч «Що дізналися хорватські бібліотеки про збереження та управління катастрофами після війни?», де наведено моніторингові дані щодо знищення багатьох бібліотек та їх фондів під час війни на європейських теренах 1991–1995 рр. у Хорватії. До того ж зроблені авторами висновки дозволили б дисертанту компоративно розглянути відповідні аспекти діяльності бібліотек Хорватії та України, що науково та інформативно збагатило б дослідницький складник матеріалів розділу. Ще б інформаційно посилило б аспект інформаційно-аналітичної діяльності Національної бібліотеки України імені Вернадського у Розділі 3, якби

дисертант згадав й інформаційно-аналітичний дайджест «Кібербезпека в інформаційному суспільстві».

Крім того, на нашу думку, робота значно виграла б, якби проведене автором соціологічне опитування, спрямоване на вивчення читацьких практик військовослужбовців, звільнених із російського полону, охопило більшу кількість респондентів. Представлені результати дозволяють розглянути безпосередній досвід читання в умовах неволі, його значення для відволікання, підтримання психологічного стану та збереження особистісної й національної ідентичності. Розширення кількості учасників такого дослідження дало б можливість детальніше простежити різноманітність читацького досвіду та особливості ставлення до книги в умовах полону, а дослідження мало б більш репрезентативний характер.

Також вважаємо, що окремого розгляду заслуговує подальший розвиток цифрових інструментів адаптації бібліотек. Зокрема, перспективним є розширення дослідження можливостей використання технологій штучного інтелекту, хмарних сервісів та інших цифрових рішень для забезпечення безперервності бібліотечної діяльності в умовах криз та у період відновлення.

Втім, зроблені зауваження мають насамперед рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку наукового рівня роботи та висновок про самостійність, обґрунтованість і довершеність наукових результатів, представлених у дисертації Дмитра Андрійовича Волошина.

Таким чином, дисертаційна робота Волошина Дмитра Андрійовича «Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в умовах суспільних криз (2014–2026 рр.)» за актуальністю, глибиною опрацювання поставленої проблеми, обґрунтованістю винесених на захист положень і висновків, наявністю наукової новизни та практичного значення відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року), та вимогам, що висуваються до

дисертаційних досліджень відповідно до Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 507 від 03 травня 2024 року).

Дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, результати якого мають наукову новизну та практичне значення, а проведений обсяг досліджень відповідає характеру поставленого наукового завдання. Волошин Дмитро Андрійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

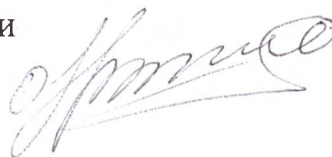
Рецензент:

кандидатка історичних наук,

директорка Інституту бібліотекознавства

Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

О. М. Василенко

